

IN MEMORIAM

VAYER LAJOS

(1913. június 30.–2001. március 31.)

Vayer Lajos személyében annak a régi gárdának utolsó jelentékeny tagjától kellett búcsút vennünk, amelyik a két világháború közötti időszakban kezdte el szakmai tevékenységét, a harmincas években már jelentek meg cikkei. Aki még szívesen lement *dolgozni* egy eszpresszóba – ha a kávéházak egyszer elfogytak –, és aki olyan jó latin nyelvtudással rendelkezett, hogy egy köszöntő beszéddel bármikor elő tudott állni Cicero stílusában és nyelvében. Talán az is generációs ismertetőjegy, hogy az olasz művészet kutatását elsősorban az olasz és német tudományosságra tartozó ügynek érezte, a 20. században olyan szédítő karriert befutott angol nyelvtől mindvégig idegenkedett, azon legfeljebb olvasott. (És angolszász kollegáival – akár a Firenze feletti Villa i Tattiban, akár Princetonban – olaszul társalgott.)

Beleszületett a bölcsészettudományba, apja híres görög-latin tanár volt, sokáig használatos középiskolai tankönyv szerzője. Részben talán ezzel magyarázható az antik művészet iránti respektusa; bár sem tudományos, sem ismeretterjesztő szinten nem foglalkozott vele, ilyen irányú ismereteit egyetemi előadásain is alig érezte, de szakmánk többségénél tájékozottabb volt benne. Ez ösztönözte arra, hogy noha egyetemi stúdiumainak kezdetétől Gerevich Tibor híve volt – később is minden alkalmat megragadott, hogy elismerően nyilatkozzék róla –, második évének végén az alapvizsgát Hekler Antalnál tegye le, mert így egyszer életében rendesen meg kellett tanulnia ezt az egész későbbi Európa számára olyan fontos művészetet. Hallgató korában budapesti illetősége ellenére az Eötvös Collegium tagja volt, még évtizedekkel később is elragadtatottan tudott mesélni az éjszakába nyúló olvasás gyönyörűségéről az ottani könyvtárban.

Eleinte portré-ikonográfusként tevékenykedett, ezt Pázmány Péter ábrázolásait bemutató disszertációja készítette elő (*Századok*, 69. 1935. 273–350.). Ilyen irányú kutatásait folytatta a Történeti Képcsarnokban, amely akkor a Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályához tartozott, és csak 1939-ben került át kezelőjével együtt a Nemzeti Múzeumba. Vayer itt tovább dolgozott a magyar történelem nagyjainak képmásairól szóló tanulmányokon. Számos, ezekben az időkben írott cikke közül legyen elég egynek az említése, amely módszertani alapvetést is jelent: A történeti művek illusztrálása (in: *Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik fordulójának ünnepére*. Budapest, 1938. 507–524.). 1949 tavaszán aztán ismét visszahelyezték a Szépművészeti Múzeumba, ekkor már a Grafikai Osztály élére, egyszersmind főigazgató-helyettesi címet kapott. Ottani tevékenység-

gének maradandó emléke a múzeum rajzaiból készített alapos válogatása: *A rajzművészet mesterei* 1. kötet. (Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1957., a Corvinánál több idegen nyelvű kiadása is készült).

1955-ben egyetemi tanár lett, pár évvel utána, Fülep Lajos távozásától pedig tanszékvezető. Ezt az állását 1983-as nyugdíjba vonulásáig töltötte be, egyébként magántanárként korábban is tartott előadásokat. Hosszú egyetemi tevékenységének köszönhetően a jelenleg élő magyar művészettörténészek – eltekintve az utolsó 15–20 évben végzettektől, illetőleg azon kevesektől, akik nem Budapesten szereztek diplomát – bizonyos értelemben mind tanítványai voltak. Különös rekord, amelyet sem Hekler, sem Gerevich nem mondhatott el magáról. Talán ezzel is magyarázható, hogy születésének utolsó kerek évfordulóján a nagyrabecsülésnek olyan formájában részesült, amelyben magyar művészettörténész még nem: kiállítás köszöntötte (*Kiállítás Vayer Lajos tiszteletére 80. születésnapján*. Magyar Nemzeti Galéria – MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest, 1993.). Már nyugdíjas korában érte el a tudósnek kijáró legmagasabb rangot, 1990-től az Akadémia levelező, 1991-től rendes tagságát.

Professzori éveiben teljesedett ki tudományos tevékenysége: elsősorban az olasz reneszánsz specialistájának mondhatjuk, intenzív érdeklődéssel a portréikonográfia és a Mátyás-kori művészet iránt. Ekkor fejezte be és jelentette meg Masolinónak szentelt könyvét (*Masolino és Róma. Mecénás és művész a reneszánsz kezdetén*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1962.), amely jól mutatta érdeklődésének sokoldalúságát. A szó szoros értelmében vett ikonográfián kívül van benne történelem – főleg Firenzével, illetőleg Zsigmond királlyal kapcsolatban –, mégpedig nemcsak a nagy és fontos eseményekről és azok mozgó rugóiról, de az általa sokra becsült, relevánsnak tartott *piccola storia* is, továbbá eszmetörténet, recepciótörténet (főként az antikvitás továbbélése Rómában) és stílustörténet. Jellemző kordokumentum, hogy Pogány Ö. Gábor, amikor dicsérni akarta, a „marxista művészettörténetírás lelkesítő fegyvertényé”-nek nevezte, ami legfeljebb annyiban igaz, hogy Antal Frigyes módszerének, ill. frazeológiájának a hatását nem lehet letagadni. Írt még egy könyvet az olasz reneszánszról (*Az itáliai reneszánsz művészete*. Corvina Kiadó, 1982.), egyet Raffaello római freskóiról, főként a tartalmi kérdéseket taglalva (*Raffaello freskói a Vatikánban*. Képzőművészeti Kiadó, 1987.), egy jó ismeretterjesztő munkát Rembrandtról (*Rembrandt*. Képzőművészeti Kiadó, 1953. angol nyelvű változata a Corvinánál, 1955.), továbbá válogatta és előszóval látta el Vasari művészéletrajzainak legújabb magyar kiadását (*Az itáliai reneszánsz festők, szobrászok és építészek élete*. Európa Könyvkiadó, 1973., utána még két új kiadás).

A tudomány szempontjából fontos felismeréseit ezekkel párhuzamosan megjelentetett cikkekben adta közre. Közülük egyesek a Masolino-könyv idegen nyelvű kiadásának elmaradását pótolták, jelentős részük a humanizmus, a magyar-olasz kapcsolatok területéről való, gyakran portréikonográfiai szempontból. Legfontosabbak: Von Faunus Ficarius bis zu Matthias

Corvinus. Beiträge zur Ikonologie des osteuropäischen Humanismus. *Acta Historiae Artium*, 13. 1967. 191–196. Alexandrosz és Corvinus – a Verrocchio-oeuvre és az olasz-magyar humanizmus ikonológiája. *Művészettörténeti Értesítő*, 24. 1975. 25–36. Deux portraits de Felice Brancacci. *Acta Historiae Artium*, 21. 1976. 3–13. Galeotto Marzio ismeretlen képmása. *Művészettörténeti Értesítő*, 25. 1976. 316–320. Contributo all'iconografia di Filippo Scolari – Pippo Spano, in: *Scritti di storia dell'arte in onore di Roberto Salvini*, coordinamento redazionale di De Benedictis, C. Firenze, 1984. 309–318. Die Statuen antiker Götter im Hofe des Corvinus-Palastes in Buda, in: *Orient und Okzident im Spiegel der Kunst. Festschrift Heinrich Gerhard Franz zum 70. Geburtstag*. Hrsg. Brucher, G. – Müller, T. W. – Schweigert, H. – Wagner, B. Graz, 1986. 399–409. Az Anjou Legendárium általa felfedezett miniatúráiról: Nuovi contributi agli studi circa il leggendario angioino ungherese. *Acta Historiae Artium*, 18. 1972. 71–72. (Lévárdy Ferencsel).

Nyugdíjas éveiben Piero della Francesca arezzói freskóinak tartalmi problémái foglalkoztatták, ennek szentelt írásai közül a legterjedelmesebb, legátfogóbb: I problemi iconologici del capolavoro aretino di Piero della Francesca. (Il ciclo di affreschi della leggenda della Santa Croce della chiesa di San Francesco.) *Acta Historiae Artium*, 37. 1994–1995. 1–75. Munkásságának lezárásaként megjelent válogatott tanulmányainak gyűjteménye *Témák, formák, ideák* címmel (Corvina Kiadó, 1988).

Tudományos munkájához különböző közéleti tevékenységek járultak, melyek közül alighanem a külföld felé irányulókat érezte a legfontosabbaknak. A Velencei Biennale miniszteri biztosa volt 1958-tól, Magyarország második világháború utáni újra bekapcsolódásától két évtizednél is hosszabb ideig; ez számos magyar művész bemutatásának lehetőségét jelentette egy nagy nemzetközi figyelmet élvező kiállítás-sorozaton. (Ezzel a megbízással függ össze, hogy hosszú időn keresztül a Magyar Képzőművészek Szövetségének alelnöke is volt.) Velencei szereplése és számos olasz művészettörténeti fórumon tartott előadása az Olasz Köztársaság Érdemrendjét hozta számára. Nagy energiával vett részt a Comité Internationale d'Historie de l'Art munkájában, hosszú ideig ő volt az egyedüli, aki Magyarországot ebben a nagy nemzetközi tekintélynek örvendő grémiumban képviselhetett. A legtöbb erőfeszítést igénylő akció az 1969-ben Budapesten megrendezett nemzetközi művészettörténeti kongresszus volt, amely a soron következő kongresszusig a bizottság elnökségét, a továbbiakban pedig tiszteletbeli tagságát eredményezte számára. Ideillik annak megemlézése, hogy 1968-ban a bécsi egyetem javaslatára Herder-díjjal tüntették ki.

Néhány tisztség, amely hazai tudományos szervező tevékenységéből adódott: az Akadémia Művészettörténeti Bizottságnak eleinte titkára, utána hosszú ideig tagja, a Tudományos Minősítő Bizottság szakmai bizottságának ugyancsak tagja volt. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulatban egy ideig alelnöki tiszteletet töltött be, utóbb ezért tiszteletbeli tagságot kapott. Több mint két évtizedig viselte a legnagyobb nemzetközi olvasott-

ságnak örvendő hazai művészettörténeti folyóirat, az *Acta Historiae Artium* főszerkesztői tisztjét, illetve benne volt a Művészettörténeti Értesítő szerkesztőbizottságában. Itthon szintén kapott rangos kitüntetések, így az Akadémiai Díjat 1964-ben és a Széchenyi-díjat 1993-ban.

Befejezésül essék szó Vayer Lajos és a Művészettörténeti Kutató Intézet kapcsolatáról. Amikor a 1969-es nemzetközi kongresszus utáni időkben az Akadémia és a kulturális élet irányításában mérvadó egyéb helyek előtt megnövekedett a művészettörténet rangja, felmerült egy tudományos kutatóintézet létrehozásának gondolata is. A professzornak – aki sokat tett a gondolat elfogadtatásáért – tervet is kellett készítenie a leendő intézet által végzendő feladatokról. Az igazgatói tisztséget ennek ellenére nem órá bízták, és ezért nyilván nem kárpótolta maradéktalanul az a tény, hogy az egyetemen a tanszéke mellett néhány állással egy kutatóhelyet szerveztek, amely egyébként pár év után meg is szűnt. Az Intézettel azonban továbbra is konkrét munkakapcsolatot tartott fenn, olyan fontos testületeknek volt tagja, mint a Művészettörténeti Füzetek vagy a Magyarországi Művészet Története szerkesztőbizottsága.

BIBLIOGRÁFIAI KIEGÉSZÍTÉS:

Vayer Lajos munkásságáról két bibliográfia számol be, az első „Bibliographie de Lajos Vayer”, *Acta Historiae Artium*, 24. 1978. 5–16. a második „Bibliográfia” címmel, in: *Témák, formák, ideák*. Budapest, 1988. 253–253.

Azóta megjelent írásai:

Problemi iconologici nel ciclo di affreschi di Piero della Francesca ad Arezzo. *Arte Cristiana* 737–738. 78. 1990. 161–168.

Il problema degli autoritratti di Piero della Francesca sulla base del ciclo in S. Francesco di Arezzo, in: *Studi di storia dell'arte sul medioevo e il rinascimento nel centenario della nascita di Mario Salmi*, red. Carmi, V. – Semoli, P. Firenze, 1993. 433–447.

A Szent Kereszt elföldelése. Piero della Francesca arezzói freskóciklusának ikonológiája. „*Ex invisibilibus visibilia...*” *Emlékkönyv Dávid Katalin professzorasszony 70. születésnapjára*, szerk. Dankó L. – Széll M. – Takács J. Bp. 1993. 144–148.

I problemi iconologici del capolavoro aretino di Piero della Francesca. (Il ciclo di affreschi della leggenda della Santa Croce della chiesa di San Francesco.) *Acta Historiae Artium*, 37. 1994–1995. 1–75.

A Psychomachia és a Legenda Aurea. Piero della Francesca arezzói freskóciklusának ikonológiai problémái. Budapest, 1997.

Kettős önarckép. Új szempontok Piero della Francesca Jézus születése című képéhez. *Új Művészet* 9. 1998. jan.–febr. 4–5, 42–44.

Végh János